

Шерстюк Н.О.

Українська медична стоматологічна академія

ОСОБЛИВОСТІ ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В НОВЕЛІ «МАСКА ЧЕРВОНОЇ СМЕРТІ» ЕДГАРА АЛЛАНА ПО

У статті розглядаються особливості художнього часу та простору на матеріалі новели «Маска Червоної Смерті» американського письменника XIX століття Едгара Аллана По. Метою статті став всебічний аналіз хронотопів твору, котрі у структурі новели об'єднуються, виформовують загальний хронотоп, який впливає на жанрову модифікацію твору.

Хронотоп у новелі характеризується неоднорідністю та хаотичністю, що скеровується активним наратором. Художній час має змінну форму: фабульний час тісно переплітається із сюжетним, і, хоча ґрунтується на реальному перебігу подій, однак ускладнюється нарративними прийомами, котрі уповільнюють, призупиняють, або і загалом, переривають сюжетний час. Для часопростору характерний мотив гри, який проявляється на різних рівнях: нарративному, символічному, образному тощо. Константним для простору стає мотив карнавалу, мотив маски, причому маски приміряють не лише основні герої, але і злі сили, покликані випробувати людство. Художній час у новелі характеризується конкретністю та символізмом, і поданий через символ годинника, який відраховує життєвий час. У новелі константним стають екзистенційні мотиви (життя і смерті, страху тощо). Значущими просторовими топосами є «монастир», «кімната», ті місця, які характеризуються замкненістю. Художній час новели характеризується звуженням та зникненням загалом, оскільки у фіналі твору життєвий час і простір героїв повністю зникає. Виділяються особливості індивідуального стилю письменника, а також зв'язок з літературною традицією.

Ключові слова: Е. По, «Маска Червоної Смерті», мотив, хронотоп, час, простір, нарратив, топос.

Постановка проблеми. Едгар Алан По (Edgar Allan Poe (1809 – 1849)) є одним із представників американського романтизму, котрий нині вважається класиком світової літератури. Митець визнаний зачинателем детективного жанру і першим американським письменником, що почав працювати у жанрі короткої новели. Його перу належать такі твори як: «Падіння дому Ашерів» («The Fall of the House of Usher», 1839), «Провалля і маятник» («The Pit and the Pendulum», 1842), «Чорний кіт» («The Black Cat», 1843), «Овальний портрет» («The Oval Portrait», 1842), «Вбивство на вулиці Морґ» («The Murders in the Rue Morgue», 1841), «Таємниці Марі Роже» («The Mystery of Marie Roget», 1842), «Викрадений лист» («The Purloined Letter», 1844) та ін., знані поціновувачами літератури та перекладені багатьма мовами світу. Письменник був відомим ще за життя, однак всесвітня слава прийшла до нього уже після смерті. Проте найбільшого визнання авторові принесла одна із його відомих новел «Маска Червоної Смерті» (1842), що користується популярністю серед читачів та дослідників літератури й наразі.

Самобутність творчої спадщини Е. По й сьогодні викликає значну зацікавленість серед літературознавців та пересічних читачів, оскільки його творам характерна «надзвичайна поетичність, поєднана із реалістичністю, майже жорстокістю, у змалюванні життя» [2, с. 293], що супроводжується жанровими експериментами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавці всебічно характеризували художню спадщину Е. По (Сілверман К., Буранеллі В., Павлова М., Грізвольд Р., Гіленсон Б. та ін.): у центрі їхньої уваги опинилися проблеми жанру, стилю, мотивної організації творів, проте ґрунтовного аналізу хронотопу на матеріалі новел Е. По не було здійснено у сучасному літературознавстві.

Постановка завдання. Метою статті є глибокий літературознавчий аналіз новели «Маска Червоної Смерті» Едгара По та дослідження хронотопу твору.

Виклад основного матеріалу. Однією із центральних новел Е. А. По, що наділена філософічністю, є «Маска Червоної Смерті» (англ. «Masque of the Red Death») (1842) (перша назва «The Mask

of the Red Death»), у якій переповідається історія про принца Просперо, котрий, щоб уникнути хвороби, яка у новелі йменується «Червона Смерть», замкнувся з придворними в своєму замку-монастирі, щоб перечекаати жакливий час. Монастир усім забезпечений та ізольований, тому «гульвіси» можуть не боятися чуми. Через кілька місяців веселощів до палацу потрапляє нова «маска», котра викликала всезагальний негатив. Принц Просперо намагається битися із незнайомцем, але один лише погляд, кинутий ним на «маску» призводить до його смерті. Усі придворні кинулися до чорної зали, « Then, summoning the wild courage of despair, a throng of the revellers at once threw themselves into the black apartment, and, seizing the mummer, whose tall figure stood erect and motionless within the shadow of the ebony clock, gasped in unutterable horror at finding the grave-cerements and corpse-like mask which they handled with so violent a rudeness, untenanted by any tangible form» [4, с. 86].

Сюжет новели є, на наш погляд, певним екзистенційним поглядом людини на світ і на саму себе у певні «межові» періоди життя. Гра із життям і смертю – один із основних мотивів новели, оскільки герої намагаються побороти смерть усіма доступними засобами. Але, на думку автора, це явище невідворотне, хоч як від нього не тікай, усьому прийде свій час. Для оповідання характерний мотив гри, причому гри на різних рівнях: на наративному рівні (автор грається із читачем, даючи певну надію), образному рівні (Просперо і його придворні граються у життя, наряджаючись у різні маски, щоб заховатися від смерті), символічному рівні (незнайомиць, котрий з'являється з нізвідки не приховує своєї «маски» смерті, однак люди не розуміють із ким мають справу і намагаються вбити його). Письменник констатує, що людина неспроможна побороти страх перед таємницею життя і смерті, тому вона всіляко намагається забути. Ось тому у новелі часопростір має карнавальну основу, де усі, боячись бути впізнаними, ховаються за різноманітними масками.

Сюжет новели є традиційним для романтичної літератури, але Е. По зміщує акценти, переносючи сюжет у філософську площину. У творі домінують готичні мотиви, які й визначають хронотоп оповіді. У наративі новели всі її структурні елементи взаємопов'язані. Передовсім все це стосується художнього часу і простору. Основні події (не рахуючи експозиції) відбуваються протягом одного вечора – до півночі, але, як справедливо вказує Ю. Ковальов, ключові моменти в розвитку сюжету пов'язані із боєм годинника [1, с. 200].

Художній час в новелі характеризується конкретністю та символізмом. Він наче є тією силою, що «межує» із ворожими силами та символізує щастя буття, а також його змінність. У художньому просторі новели домінують символ годинника (гігантські дзигари з ебенового дерева), часу, який невпинно спливає. «It was in this apartment, also, that there stood against the western wall, a gigantic clock of ebony. Its pendulum swung to and fro with a dull, heavy, monotonous clang; and when the minute-hand made the circuit of the face, and the hour was to be stricken, there came from the brazen lungs of the clock a sound which was clear and loud and deep and exceedingly musical, but of so peculiar a note and emphasis that, at each lapse of an hour, the musicians of the orchestra were constrained to pause, momentarily, in their performance, to hearken to the sound» [4, с. 81]. Ебеновий годинник відраховує годину за годиною прожитого життя, нагадуючи, що час життя неминуче скорочується. Бій годинника для Просперо і його гостей, на нашу думку, стає передвісником смерті, вселяючи в них жах: «...and, while the chimes of the clock yet rang, it was observed that the giddiest grew pale, and the more aged and sedate passed their hands over their brows as if in confused reverie or meditation. But when the echoes had fully ceased, a light laughter at once pervaded the assembly», «...there strikes the ebony clock which stands in the hall of the velvet. And then, for a moment, all is still, and all is silent save the voice of the clock» [4, с. 82].

Часовий ритм переплітається з рухами героїв, має фізіологічний прояв: гості завмирають, прислухаються до бою годинника, у них то уповільнюється, то прискорюється пульс. Ритм часового механізму в новелі нагадує серцебиття, життя у стінах палацу-фортеці, коли зовні буття завмерло, оскільки значна кількість підданих принца була покинута напризволяще за стінами муру. Бій годинника – регулярне нагадування присутнім, що їхнє існування залежить від часу, що невідворотне уже близько. Мотив страху є домінуючим у новелі, оскільки із кожним наступним боєм годинника життя у палаці зупиняється, припиняються танці і музика і всі присутні починають нервуватися: «And the revel went whirlingly on, until at length there commenced the sounding of midnight upon the clock. And then the music ceased, as I have told; and the evolutions of the waltzers were quieted; and there was an uneasy cessation of all things as before. But now there were twelve strokes to be sounded by the bell of the clock; and thus it happened, perhaps, that more of thought crept, with

more of time, into the meditations of the thoughtful among those who revelled» [4, с. 83].

Одним із просторових топосів твору є «монастир», місце, де відбуваються основні події твору. Монастир – топос, що символізує ув'язнення. Він відрізаний і захищений там, де його ніхто не може знайти. Двері монастиря-фортеці зачинені зсередини, тобто відвідувачі знаходяться у замкненому просторі, виходу із якого немає. Відчуття замкненого простору та готична традиція є константами усього оповідання та впливають на читацьке сприйняття та продукують мотив страху. Е. По занурює читача в ірреальний світ, де панує містика і страх. Основну увагу Е. По приділяє атмосфері та обстановці, ніж персонажам чи сюжету: саме атмосфера у новелі створює готичний «ефект».

У новелі мотив страху, що є складником художнього простору, виконує імагогічну функцію: «The «Red Death» had long devastated the country. No pestilence had ever been so fatal, or so hideous. Blood was its Avatar and its seal --the redness and the horror of blood» [4, с. 79].

У хронотоп новели тісно вплітаються оніричні мотиви, що теж є ознакою романтичної, вужче готичної, традиції. «There are some who would have thought him mad. His followers felt that he was not. It was necessary to hear and see and touch him to be sure that he was not» [4, с. 82]. Герой-оповідач змальовуючи події у замку, сам перебуває на «межі», оскільки маскарадність, різнобарвність простору створює ефект «калейдоскопу», коли поняття часу і простору розмиваються. Наратор точно не може сказати, коли відбулися описувані у творі події і скільки часу пройшло до того, оскільки він сам «заблукав» у кімнатах палацу.

Хронотоп у творі виконує структуроутворювальну функцію, «відтворює взаємозв'язок між простором автора-творця і героя, поєднує різні погляди, виявляє ціннісність просторово-часових образів та аналізує макросвіт героїв у єдності просторових та часових аспектів» [3, с. 56]. Часопростір у новелі неоднорідний і такий, що подається хаотично. Час оповіді проявляється у трьох різновидах. Межі фабульного часу реципієнт окреслює самостійно, що залежить власне від його світобачення. Передовсім це реальний час, коли принц та придворні залягають у монастирі до ключового моменту, опівночі, на чому акцентується увага автора. Такий вибір часу доби не випадковий і характерний як для готичної традиції, так і для романтизму загалом, оскільки саме для цього періоду характерна містичність, таємниця, незрозумілість.

Фабульний час тісно переплітається із сюжетним, і, хоча ґрунтується на реальному перебігу подій, однак ускладнюється наративними прийомами (описи кімнат, що мають різний колір тощо), котрі уповільнюють, призупиняють, або і загалом, переривають сюжетний час. Третій різновид художнього часу, наративний, додає новелі неповторності, стає стильовою особливістю автора, який творить неповторний художній світ. Наративний час характеризується екзистенціалізмом та філософічністю, що проявляється завдяки мотиву середньовічного карнавалу. Така специфіка часової структури пов'язана з композицією новели. Характер художнього часопростору визначений уже в перших сценах твору, коли головний герой новели, принц Просперо, кидає виклик Смерті. «This was an extensive and magnificent structure, the creation of the prince's own eccentric yet august taste» [4, с. 79]. Він прагне неможливого – перемогти смерть. Тому він створює власний мікросвіт, зі своїми законами і прагне у ньому перечекати лихо. «When his dominions were half depopulated, he summoned to his presence a thousand hale and light-hearted friends from among the knights and dames of his court, and with these retired to the deep seclusion of one of his castellated abbeys» [4, с. 79]. Центральні локуси (замок, різнокольорові кімнати), які представлені в тексті, виявляються чітко розмежованими, оскільки художній простір зображується через зіставлення «внутрішнього» – «зовнішнього», що неодноразово підтверджується семантично. «Внутрішній» простір символічно розділений на сім кімнат, розміщення яких нагадує лабіринт, з якого немає виходу. «Here the case was very different, as might have been expected from the duke's love of the bizarre. The apartments were so irregularly disposed that the vision embraced but little more than one at a time. There was a sharp turn at every twenty or thirty yards, and at each turn a novel effect. To the right and left, in the middle of each wall, a tall and narrow Gothic window looked out upon a closed corridor which pursued the windings of the suite...» [4, с. 80]. Кімнати в абатстві розташовані зі Сходу, де встає Сонце, зароджується життя – на Захід, де Сонце заходить, затухає. Відповідно, і колір кімнат символізує різні етапи людського життя.

Автор досить детально описує обстановку кожної кімнати: «That at the eastern extremity was hung, for example in blue - and vividly blue were its windows. The second chamber was purple in its ornaments and tapestries, and here the panes were purple. The third was green throughout, and so were

the casements. The fourth was furnished and lighted with orange – the fifth with white – the sixth with violet. The seventh apartment was closely shrouded in black velvet tapestries that hung all over the ceiling and down the walls, falling in heavy folds upon a carpet of the same material and hue» [4, с. 80]. Блакитна кімната, що знаходиться в східній частині монастиря, є добою народження. Цей колір символізує невинність, невідомість, дитинство, все те приємне, що бачить дитина після свого народження. Наступна кімната – фіолетова, поєднання синього (народження) та червоного (пов'язане із життям та інтенсивністю) говорить про початок росту. Зелений, наступний колір, уособлює «весну» життя (молодість), помаранчевий – літо й осінь життя. Білий, наступний колір, символізує вік, чистоту, мудрість (біле волосся тощо). Фіолетовий (поєднання фіолетового та синього, або фіолетового та сірого) є тінювим кольором та являє собою темряву. Чорний колір символізує смерть. І у новелі поєднання чорного оздоблення кімнати із багряним, «густого кольору крові» вікон, асоціюється із кров'ю, страхом та смертю [5, с. 65]. Червоний і чорний кольори зближуються, символізують тандем «Червоної смерті», ширше смерті, і темряви, що у новелі уособлюється через образ сьомої кімнати. «But in this chamber only, the color of the windows failed to correspond with the decorations. The panes here were scarlet – a deep blood color» [4, с. 81]. На нашу думку, наявність червоної кімнати могла б знизити емоційний ефект чи дещо його приглушити.

Наявність семи кімнат є певною алегорією життя, тому й придворні не входять у чорну кімнату, яка стає у новелі символом смерті. Червона Смерть проходить через усі кімнати кольору «життя», від народження і до смерті. Просперо теж рухається цим шляхом, намагаючись наздогнати незнайомця у масці «червоної смерті». «He bore aloft a drawn dagger, and had approached, in rapid impetuosity, to within three or four feet of the retreating figure, when the latter, having attained the extremity of the velvet apartment, turned suddenly and confronted his pursuer. There was a sharp cry – and the dagger dropped gleaming upon the sable carpet, upon which, instantly afterwards, fell prostrate in death the Prince Prospero» [4, с. 86]. Його приплічники також заходять у чорну кімнату, щоб знищити незнайомця, і також помирають. «Then, summoning the wild courage of despair, a throng of the revellers at once threw themselves into the black apartment, and, seizing the mummer, whose tall figure stood erect and motionless within the shadow of the

ebony clock, gasped in unutterable horror at finding the grave-cerements and corpse-like mask which they handled with so violent a rudeness, untenanted by any tangible form» [4, с. 86]. Отже, шлях героїв в новелі – це перехід від життя до смерті. У новелі «Маска Червоної Смерті» Е. По з логічною послідовністю і поетичної переконливості доводить читачеві, що страх смерті – найсильніше почуття, яке може відчувати людина. Саме воно на рівні підсвідомості визначає поведінку людини в «переломній ситуації». Автор досить чітко вибудовує схему, де перетинається простір і час: кожен предмет або людина знаходиться у певному місці і в певний час, що автором зображено символічно. Показуючи рух «смерті», він називає кожну кімнату, через яку вона приходить: «It was in the eastern or blue chamber in which stood the Prince Prospero... he made his way uninterruptedly... through the blue chamber to the purple chamber – through the green to the orange – through this again to the white – and even these to the violet» [4, с. 85]. Замкнений, герметичний простір монастиря символізує приреченість людей, що опинилися у вимушеній ізоляції та втратили життєві орієнтири.

Часопростір новели наповнений символікою: кольорові кімнати, оркестр, годинник, образ «Маски Смерті». Кімнати як символ людського буття автором детально прописуються. «There was much of the beautiful, much of the wanton, much of the bizarre, something of the terrible, and not a little of that which might have excited disgust. To and fro in the seven chambers there stalked, in fact, a multitude of dreams. And these – the dreams – writhed in and about, taking hue from the rooms, and causing the wild music of the orchestra to seem as the echo of their steps» [4, с. 82]. Маска Червоної смерті – це символ, що є вічним і абсолютним, і символізує неминучість, від якої не втекти. Цікаво, що принца Просперо новина про незнайомця у новій масці застає у блакитній кімнаті, яка знаходиться із діаметрально протилежного боку до чорної кімнати. Принц проходить за незнайомцем цілий цикл, який закінчується в останній кімнаті.

У новелі «Маска Червоної Смерті» Е. По з логічною послідовністю показує читачеві, що страх смерті – найсильніше почуття, властиве людині; і саме воно на рівні підсвідомості визначає поведінку людини у «критичній ситуації». Постать «Червоної Смерті», яка раптово з'явилася у розпал веселощів, виступає для всіх присутніх провісником смерті. Фінал новели явно свідчить про його містичну, надприродну силу: разом з Просперо гине надія на безсмертя. Звідси кри-

вава вакханалія у фіналі новели: «And one by one dropped the revellers in the blood-bedewed halls of their revel, and died each in the despairing posture of his fall» [4, с. 86]. Сили зла (смерті) проривають кордон, який розділяє світ життя і смерті, і потрапляють до внутрішнього кола, знищуючи все живе – Просперо і його гостей.

Для новели характерний мотив маски, що невід’ємно пов’язаний із мотивом маскараду, і є константою часопростору Е. По. Примітно, що сили зла ховають своє обличчя під маскою. Мотив маски тут цілком логічний, оскільки зло ніколи не виявляє себе явно. Герой Е. По, принц Просперо, шукає спасіння у замкненому просторі, за стінами абатства (під прилистком Бога). Домінантним у новелі є мотив невідворотності смерті, оскільки ніякі сили, навіть божественні, не зможуть відвернути прихід «Червоної Смерті».

Висновки і пропозиції. У новелі «Маска Червоної Смерті» Е. По майстерно виписує художній час і простір. Для часопростору характерний мотив гри, який проявляється на різних рівнях: наративному, символічному, образному тощо. Константним для простору стає мотив карнавалу, мотив маски, причому маски приміряють не лише основні герої, але і злі сили, покликані випробувати людство. Художній час у новелі характеризується конкретністю та символізмом, і поданий через символ годинника, який відраховує життєвий час. У новелі константним стають екзистенційні мотиви (життя і смерті, страху тощо). Значущими просторовими топосами є «монастир», «кімната», ті місця, які характеризуються замкненістю. Художній час новели характеризується звуженням та зникненням загалом, оскільки у фіналі твору життєвий час і простір героїв повністю зникає.

Список літератури:

1. Ковалев Ю.В. Эдгар Аллан По : Новеллист и поэт. Ленинград : «Художественная литература», 1984. 298 с.
2. Кузьменко В.І., Гарачковська О.О., Кузьменко М.В. Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 496 с.
3. Кушнірова Т.В. Проблемні питання типології роману в літературознавстві. *Мандрівець*. 2011. № 1. С. 53–57.
4. Poe E.A. Selected Stories. Kharkiv : Ranok, 2003. 288 p.
5. Zimmerman B. The Puzzle of the Color Symbolism in «The Masque of the Red Death»: Solved at Last? *Penn State University Press*. 2009. Vol. 10, № 3. pp. 60–73.

Sherstiuk N. O. FEATURES OF TIME AND SPACE IN THE SHORT STORY “THE MASQUE OF RED DEATH” BY EDGAR ALLAN POE

The article deals with the peculiarities of artistic time and space in the short story “The Masque of the Red Death” by the American writer of the 19th century Edgar Allan Poe. The purpose of the study is to analyze the chronotopes of the work, which are united in the structure of the short story, complete a common chronotope that influences the genre modification of the work.

The chronotope in the short story is characterized by heterogeneity and chaotic, which is directed by an active narrator. Artistic time has a variable form: the story time is closely intertwined with the plot, and although it is based on the actual course of events, it is complicated by narrative techniques that slow down, pause, or interrupt the plot time. Time-space is characterized by the motive of the game, which appears at different levels. There are narrative, symbolic, imagery levels and others. The carnival motif and the mask motif are the most important for space. The masks are tried on not only by the main characters, but also by the evil forces, which want to test humanity. Artistic time in the short story is characterized by specificity and symbolism, and is presented through a symbol of the clock, which counts life time. There are existential motives: life, death, fear in the short story, which are important. The significant spatial topoi are “monastery”, “room”, and places that are characterized by limited space. The artistic time of the short story is characterized by a narrowing and disappearing, because the life time and space of the characters completely disappear in the end of the work. In the article stand out features of the individual style of the writer, as well as communication with the literary tradition.

Key words: E. Poe, “The Masque of the Red Death”, motive, chronotope, time, space, narrative, topos.